

Kappanyos András

A kulturális transzfer aszimmetriája

Akár tetszik nekünk, akár nem, az egyes nyelvek relatív dominanciája nagyon kiegyensúlyozatlan a nemzetközi kulturális színtéren, és a kulturális befolyás jellemzően „lefelé” áramlik a domináns nyelvi közösségektől. A „Weltliteratur” eszméje, nyersen szólva, kolonializmustól bűzlik. A „nemzetközi kánon” összetétele rendkívül részrehajló, például az irodalmi Nobel-díjak háromnegyedét mindössze hét nyelv szerzőinek ítelték oda, amelyek beszélői együttesen csupán a Föld lakosságának 18 százalékát teszik ki.

A viszonylag periférikus nyelvek írói és olvasói nem tudnak változtatni ezen a helyzeten, de képesek lehetnek előnyt kovácsolni belőle. Egyebek mellett az irodalmi fordítás igen kifinomult rendszereit fejleszthetik ki, és mivel legjobb költőik is kaphatók idegen mesterművek tolmácsolására, ama ritka kulturális képződményekre is szert tehetnek, amelyek a domináns kultúrákban csaknem ismeretlenek, és amelyeket „másodlagos remekműveknek” nevezhetünk. De az aszimmetria ennél mélyebbre hatol.

Kisebb-nagyobb mértékben minden irodalmi mű előzetes tudásra támaszkodik, amely elvárhatóan jelen van már az olvasó elméjében. Ez a tudás annak a fikciós univerzumnak az elemeire és viszonyaira vonatkozik, amelyben az irodalmi mű által bemutatott jelenségek végbemennek, és ez a fikciós univerzum rendszerint jórészt azon az univerzumon alapul, amelyet a szerző és olvasója egyaránt ismer. A kulturális távolság növekedésével a fikciós univerzum „megbízhatósága” radikálisan csökken. Egy fordítás átlagos olvasójánál nem számíthatunk az átlagos anyanyelvi olvasó természetes otthonosságára; a fordítók gyakran a pusztán logikai koherencia fenntartása érdekében is kénytelenek beavatkozni, hogy csökkentsék az információs deficitet. Az ezzel kapcsolatos műveleteket általában a „domesztikáló stratégia” jegyében vizsgáljuk.

Ugyanakkor magának az elvárható előzetes tudásnak az eloszlása sem kiegyenlített: a periférikusabb kultúrák olvasói rendszerint többet tudnak a centrálisabb kultúrákról, mint róluk amazok. Ez az aszimmetria a globalizáció hatására tovább erősödött. Aki „lefelé” (azaz egy domináns nyelvből egy periférikusabbra) fordít, nagyobb mértékben hagyatkozhat az előzetes ismeretekre, mint aki „felfelé” fordít. Ezek a szituációk igen különböző technikákat követelnek, és az előadás ezeket tekinti át, figyelembe véve olyan faktorokat is, mint a forrásszöveg kora vagy a nyelvek struktúrái közötti távolság.